

Даниела КОНСТАНТИНОВА, Владимира Башир ГЕЧОВА

ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, България; Словашки медицински университет в Братислава, Словакия

**ОСОБЕНОСТИ НА УЧЕБНИЦИТЕ ЗА САМООБУЧЕНИЕ
ПО ЧУЖД ЕЗИК
(ВЪРХУ МАТЕРИАЛИ ОТ „СЛОВАШКИ ЕЗИК – САМОУЧИТЕЛ В
ДИАЛОЗИ“)**

Daniela KONSTANTINOVA, Vladimíra Bashir GÉČOVÁ

“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo

**SPECIFICS OF FOREIGN-LANGUAGE SELF-STUDY TEXTBOOKS
(BASED ON MATERIALS FROM *THE SLOVAK LANGUAGE – SELF-
STUDY IN DIALOGUES*)**

The article presents some methodological and structural specifics of books for foreign language self-study. Some comparisons with other textbooks are made. On material from a book for Slovak language self-study in dialogues (for Bulgarians) we share some of our methodological experience, which is important in creating books for foreign language self-study.

Ключови думи: учебници за самообучение, словашки език, българи

Keywords: self-study books, Slovak, Bulgarians

За изготвянето на учебници и учебни помагала по чужд език има много методически указания и изисквания, но в повечето случаи те се отнасят за тези, които са предназначени за работа с преподавател. Учебниците за самообучение (т.нар. самоучители) по-рядко се обсъждат, въпреки че стават все по-търсени от хората, желаещи самостоятелно и за сравнително кратко време да научат основните лексикални и граматични особености на даден чужд език. Тези учебници имат някои отличителни характеристики, на които си заслужава да се обърне внимание. В настоящата статия бихме искали да споделим своя опит от работата си върху „Словашки език – самоучител в диалози“ (издание на „ГРАММА“, Плевен, 2016) и да се спрем върху някои особености на учебните пособия за самообучение по чужд език, които ги правят по-специфични от тези, предназначени за работа с преподаватели.

Ролята на преподавателя във всеки вид обучение и образователен процес е да го организира и управлява като представя материала, дава указания, обяс-

нява и консултира обучаващите се. В процеса на самообучение *няма пряко взаимодействие* с преподавател, което трябва да бъде компенсирано от самия учебник: чрез неговата структура, начин на представяне на учебния материал и специфични указания за работа. Характерно за самообучението също така е, че то се извършва в *извънучебна среда* (вкъщи, в превозни средства, на открито и др.), при наличие на редица *отклоняващи вниманието и разсейващи концентрацията фактори и обстоятелства* (шум, движения и др.) и по *различно време на денонощието* (след работа, понякога дори късно вечер и т.н.). При създаването на самоучители също трябва да се имат предвид и особеностите на техните *адресати* – хора на *различна възраст* и с *различен образователен и професионален статус*, които *сами преценяват своите способности и първоначални нагласи* за овладяване на материала. При самоучителите по чужд език можем да кажем, че е налице недиференцираност и широк обхват на потенциалния адресат (Борисова 2006: 707), поради което споделяме схващането на Б. Борисова, че при този тип учебници трябва да се съобразяваме със спецификата на адресата, който не се ограничава с аудитория, разполагаща с предварителни филологически познания по своя или по друг чужд език и от методическа гледна точка това изисква дистанциране от едно по-специализирано лингвоцентрично изложение на проблематиката (Борисова 2006: 706). Не бива да се подценява и фактът, че чуждоезиковите самоучители се ползват от хора с *разнообразна мотивация за научаване на езика*, например: получаване на основни лексикално-граматични познания с цел комуникация по време на кратък или по-дълъг престой (екскурзия, гостуване, работа и др.) в дадена страна; надграждане на вече съществуващи познания с цел усвояване на нова лексика, изясняване на граматични особености и др.

„Словашки език – самоучител в диалози“, на който сме автори, е предназначен за българи, желаещи да усвоят основните лексикални и граматични особености на словашкия език, характерни за ниво А2 от Общата европейска референтна езикова рамка (ОЕРЕР). Това означава: при слушане и четене да могат да разбират най-често употребявани думи и изрази от области, свързани с всекидневието (семейство, хранене, здраве, пазаруване, работа, пътуване и др.); при говорене да си служат с набор от изрази и изречения, с които да водят като цяло последователен разговор и да осъществяват обмен на информация, свързана с всекидневната им дейност и познати теми; при писане да успяват да се справят със съставянето на кратки бележки, съобщения, кореспонденция (лични писма, изразяване на благодарност и др.). В тази връзка задачите на нашия самоучител по словашки език са да формира основна езиково-комуникативна, лингво-социокултурна и интеркултурна компетентност. Той има две важни специфики. Първата е, че е *самоучител по славянски език, предназначен за носители на друг славянски език*. Затова по време на работата си върху него вземем под внимание генетичната близост на българския и словашкия (силен мотивиращ фактор в изучаването на тези езици) и същевременно

акцентирахме върху разликите в граматичните им системи (най-вече синтетизма на словашкия език, който се оказва най-проблематичен). Втората специфика е, че *самоучителят е в диалози*. Според нас диалогът е много подходяща форма за формиране на основни езиково-комуникативни компетентности по един език (особено за начално ниво). Споделяме схващането, че „Диалогът е най-близката и най-популярната форма на общуване, която се възприема и най-лесно“ (Несторова 2010: 101). Същевременно той дава възможност лексиката да се изучава в нейната контекстуалност и ситуативност, да се запаметяват цели фрази, граматични конструкции и модели, които да се „извикват“ от паметта и да се употребяват „на готово“ в конкретни ситуации. Това е особено подходящо за хора без филологическо образование, както и за тези, които срещат затруднения при запомнянето на граматични правила. В тази връзка ще споменем, че в целия самоучител сме се старали изложението на граматиката да бъде ясно, разбираемо и да не е натоварено терминологично. При обясненията винаги изхождахме от особеностите на българския език, защото смятаме, че във всички случаи методическият подход, на който се базира концепцията за създаване на учебни материали за самоучители по чужд език, трябва да е пригоден към специфичните особености на родния език на потенциалните адресати (Борисова 2006: 707).

„Словашки език – самоучител в диалози“ се състои от няколко части. В началото има уводен урок, в който са представени словашката азбука, звукове (гласни и съгласни) и произношение. Тук се акцентира върху някои фонетични различия между българския и словашкия. Основната част на учебника представляват седемте урока, обхващащи седем тематични области (1. ЗАПОЗНАВАНСТВО И ПРЕДСТАВЯНЕ – ZOZNAMOVANIE A PREDSTAVOVANIE; 2. ПОЗДРАВИ И ОБРЪЩЕНИЯ – POZDRAVY A OSLOVENIA; 3. СЕМЕЙСТВО И ДОМ – RODINA A DOM; 4. ОБРАЗОВАНИЕ И РАБОТА – VZDELANIE A PRÁCA; 5. ПАЗАРУВАНЕ И УСЛУГИ – NAKUPOVANIE A SLUŽBY; 6. ПЪТУВАНЕ И ПОЧИВКА – CESTOVANIE A DOVOLENKA; 7. ЗДРАВЕ И СПОРТ – ZDRAVIE A ŠPORT). Структурата на всеки от уроците е съобразена със задачите, които учебникът си поставя: в началото има комуникативна част (състои се от 10 – 12 диалога), последвана от граматична част (т. нар. коментари). С оглед на някои български и словашки лингво-социокултурни и интеркултурни различия има множество обяснителни бележки.

ДИАЛОЗИТЕ представят стандартни всекидневни ситуации, които отразяват езиковата реалност. Всеки диалог има формална и съдържателна страна. От формална гледна точка за нас бе важно да преобладават кратки реплики (опростени синтактични конструкции) между двама или трима участници, имащи различна възраст, пол, професия и национална принадлежност (например: чужденец – местен, носител на езика и културата). Под съдържателна страна разбираме включения лексикален и граматичен материал. След диалозите има рубрика *ВАЖНИ ДУМИ И ИЗРАЗИ*, където са поместени най-често употребявани конструкции, някои безеквивалентни изрази и речеви формули (поздрави, пожелания и др.).

Убедени сме, че докато слушат и четат диалозите (включително и на глас), самообучаващите се ще могат по-лесно да запаметят лексиката и граматичните модели. Споделяме някои от схващанията на И. Купка, свързани с четенето при самостоятелното изучаване на чужди езици: четенето на глас ни учи да говорим и да усвояваме речевите автоматизми; дава ни възможност по-добре да запаметяваме и да осмисляме прочетеното; докато четем, ние непрекъснато повтаряме най-важната лексика и също така научаваме фразеологични изрази; несъзнателно следим какви са граматичните правила, характерни за даден език; пасивно научаваме как се пишат думите (Курка 2012: 60). При съставянето на тази комуникативна част на самоучителя първо изхождахме от задаването на конкретна комуникативна ситуация с няколко компонента: участници в общуването, място и обстоятелства, при които се извършва то, цел и езикови средства за реализацията му (лексика и граматика). Тематичната лексика, която внимателно подбирахме с оглед на темата на всеки урок, е книжовна, като същевременно включва разговорни думи и изрази, характерни за живия език (*služobka, človeče, Maj sa!; Dovi!*). Граматичният обем е внимателно разпределен, а най-голямата трудност беше да направим така, че граматичният материал, предвиден за всеки урок, да намери място под формата на примери в репликите (словосъчетания, изречения, конструкции и др.) на конкретните диалози към урока. Всички диалози са преведени на български, а след тях са поместени непознатите думи, в началните уроци има и транскрипция. Диалогичният материал е записан на компакт диск. В професионално направените записи участват носители на словашкия език – важна предпоставка за усвояване на правилното произношение и интонация.

Поместваме примерен диалог:

10.

A: Prosím?

B: Dobrý deň. Hovorím s pani Ivanovou?

A: Nie. Máte zlé číslo.

B: Prepáčte, ako sa voláte?

A: Marta Kubíková.

B: To je omyl. Ospravedlňujem sa.

A: Všetko je v poriadku. Nič sa nestalo.

B: Doročutia.

A: Моля?

B: Добър ден. С г-жа Иванова ли говоря?

A: Не. Имате грешен номер.

(Сбъркали сте номера.)

B: Извинете, как се казвате?

A: Марта Кубикова.

B: Това е грешка. Извинявам се.

A: Всичко е наред. Нищо не се е случило. (Няма нищо.)

B: Дочуване.

Máte zlé číslo. [ма:тє злє: чи:сло]

Имате грешен номер.

Prepáčte. [п:рєгэ: ч:тє] Извинете.

omyl [омил] грешка

ospravedlňujem sa

[осп:рэвєдл:н:уєм сэ] извинявам се

všetko [фшєткo] всичко

Všetko je v poriadku. [фшєткo_їє ф:пoр:я:ткy] Всичко е наред.

Nič sa nestalo. [н:ч_сэ н:єстэлo]

Нищо не се е случило. / Няма нищо.

Doročutia. [допoч:т:я] Дочуване.

Prosím? [п:рoс:їм] Моля?

hovorím [хoвoр:їм] говоря

pani [пáн:ї] госпожа

Граматичната част на уроците е обособена под названието *КОМЕНТАРИ*. Граматичният обем в самоучителя (съгласно предполагаемо ниво на овладяване на езика А2 от ОЕРЕР) включва представяне на основните особености на изменяемите части на речта: склонението на съществителни, прилагателни, числителни имена и местоимения (лични, притежателни и показателни); глаголните времена и наклонения; степенуване на прилагателните имена и наречията. Най-голям акцент се поставя върху падежната система на словашкия език, защото именно тя се оказва най-трудна за българите (вж. Константинова 2015), което е съвсем разбираемо с оглед на факта, че българският е аналитичен език и съдържа само остатъци от падежни форми. Словашките шест падежа (именителен, винителен, предложен, дателен, творителен, родителен) са разпределени във всеки от седемте урока в зависимост от сложността и употребата си. Всяка граматична особеност (например особености на падежите, образуване на глаголни времена и наклонения, степенуване на прилагателните имена и наречията и др.) е подробно илюстрирана с примери (включващи и реплики от диалозите), преведени на български. Поместени са и обобщения в табличен вид. Тази част на самоучителя се характеризира с терминологична опростеност и кратки обяснения. Старали сме се те да бъдат максимално ясни с оглед на това, че ако самообучаващият се не разбере нещо, няма към кого да се обърне, за да попита. Поради тази причина самоучителят съдържа много обяснителни бележки, вмъкнати сред граматичните коментари (те обясняват граматични форми, контекстуална употреба, междуезикови различия и др.). Например:

Nota Bene ✓ Гласните и дифтонгите винаги се произнасят ясно, без да се променя звученето им в зависимост от останалите звукове в думата или изречението, както е в български език.

Произнасянето и изписването на дължините е важно, защото има смислово-различителна функция:

tvar	[тваp]	форма	tvár	[тва:p]	лице
dráha	[дра:xa]	път, трасе	drahá	[драха:]	скъпа

Nota Bene

✓ Дължината на гласните не бива да се бърка с **угарението**.

✓ **Угарението в словашкия език е постоянно – винаги стои на първата срещка и не се отбелязва графично.**

В словашкия език няма въпросителна частица като българската „ли“. Когато се задава въпрос без въпросителни думи (Кой? Кога? Как? Къде? Дали? и т.н.), глаголът се поставя в началото на изречението и интонацията става възходяща:

Ste študenti? Студенти ли сте?
Nie si Bulhar? Не си ли българин?

Въпреки че изучаването на граматическия строеж на целевия език е неизбежно, смятаме, че за адресатите на самоучителя по словашки език в диалози лексикалният фонд е по-интересен, особено с оглед на функциите на езика като жив инструмент. Споделяме становището на Й. Пекаровичова, че от гледна точка на дидактиката на чуждоезиковото обучение усвояването на лексиката представлява доминиращ елемент (Pečarovičová 2004: 91). Също така сме съгласни и с мнението на Б. Борисова, според която всеки учащ подхожда към чуждия език от позицията на своя собствен езиков контекст, който се оказва сложен комплекс от конвенционални представи, традиции и норми, но всъщност чрез изучаването на един нов за него чужд език той е поставен пред задачата да се запознае с нова система от съвсем други специфични културни особености, в които съответният език функционира като средство за комуникация (Борисова 2007: 169). Безспорно овладяването на чуждия език върви паралелно и с овладяването на умения, свързани с употребата му в определен контекст, съобразно приетите езикови, обществени норми и особеностите на комуникативния акт. Целта на съобразеното с културните особености обучение е да насочи вниманието към паралели, но най-вече към несъответствия между културемите на целевата и изходящата култура, които са източник на межкултурни недоразумения и транскултурни бариери (Pečarovičová 2015: 40).

В края на всеки урок има и оценъчна част, наречена *ПРОВЕРКА НА НАУЧЕНОТО (ТЕСТ)*. Упражненията в нея са съставени въз основа на реплики от диалозите и са разнообразни: за допълване (окончания при имената и местоименията, предлози, глаголни форми), за превод и др. Поместени са и отговори.

Накрая на самоучителя има ПРИЛОЖЕНИЕ, съдържащо обобщаващи таблици на склонителните образци на разглежданите части на речта.

В заключение можем да кажем, че при създаването на учебници за самообучение по чужд език трябва да се имат предвид редица важни фактори. Учебният материал (лексика и граматика) трябва да бъде балансиран и поднесен по такъв начин, че потенциалните ползватели да не губят бързо и лесно своята мотивация и интерес към чуждия език.

ЛИТЕРАТУРА // BIBLIOGRAPHY

Борисова 2006: Борисова, Б. Интеркултурни аспекти и проблеми в унифицирането на методическия подход в самоучители (Нидерландски за българи). // *Езиковото пространство на Европейския съюз и европейското университетско пространство*. Велико Търново: Издателство „ПИК“, Т. II., 707–715. **Borisova 2006:** Borisova, B. Interkulturni aspekti i problemi v unifikitsiraneto na metodicheskiya podhod v samouchiteli (Niderlandski za balgari). // *Ezikovoto prostranstvo na Evropeyskiya*

sayuz i evropeyskoto universitetsko prostranstvo. Veliko Tarnovo: Izdatelstvo „PIK“, Т. II., 707–715.

- Борисова 2007:** Борисова, Б. Интеркултурна комуникация и конвенционални езикови норми (За работата над българско-нидерландски разговорник). // *Превод и културен трансфер. Сборник в чест на доц. Анна Лилова*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2007. **Borisova 2007:** Borisova, B. Interkulturalna komunikatsiya i konvetsionalni ezikovi normi (Za rabotata nad balgarsko-niderlandski razgovornik). // *Prevod i kulturen transfer. Sbornik v chest na dots. Anna Lilova*. Sofiya: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“, 2007.
- Константинова 2015:** Константинова, Д. *Падежите в словашкия език (с оглед на преподаването им на българи)*, Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, 2015. **Konstantinova 2015:** Konstantinova, D. *Padezhite v slovashkiya ezik (s oglead na prepodavaneto im na balgari)*, Veliko Tarnovo: Universitetsko izdatelstvo „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, 2015.
- Несторова 2010:** Несторова, П. Диалогът като средство за формиране на речеви навици в преподаването на български език на чужденци. // *Преподаването на български език в славянски и неславянски контекст*. Brno: Porta Balkanica, 2010, с. 101–105. **Nestorova 2010:** Nestorova, P. Dialogat kato sredstvo za formirane na rechevi navitsi v prepodavaneto na balgarski ezik na chuzhdentsi. // *Prepodavaneto na balgarski ezik v slavyanski i neslavyanski kontekst*. Brno: Porta Balkanica, 2010, s. 101–105.
- Купка 2012:** Купка, I. 2012. *Jak úspěšně studovat cizí jazyky*. Praha: Grada Publishing, a. s., 2012.
- Пекаровићовá 2004:** Pekarovičová, J. *Slovenčina ako cudzí jazyk – predmet aplikovanej lingvistiky*. Bratislava: Stimul, 2004.
- Пекаровићовá 2015:** Pekarovičová, J. 2015. Kultúrne a sociálne špecifiká slovenčiny. // *Praktická didaktika slovenčiny ako cudzieho jazyka pre študentov slovakistiky*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2015, s. 36–52.